

מסובך. רברס

קבלו בהפוכה

זה לא סביר, אבל בהחלט אפשרי. טור ליניארי על אפקט ביזארי

דמיינו לעצמכם:

על הרצפה שלולית מים זרועה שברי זכוכית. אט-אט המים זוחלים לעבר מרכז השלולית. גם רסיסי הזכוכית הדוממים רועדים קלות ומתחילים לנוע, פחות או יותר יחד, לעבר מרכז התפזורת. תחילה בתנועות קטנות ואחר-כך בקפיצות גדולות יותר הם מתקרבים זה לזה, ופתאום, בבת אחת ובליזוי רעש עז, צורם, נצמדים זה לזה באופן מושלם ויוצרים צילינדר. באותו רגע ממש גם המים נאספים ומחליקים לתוך הצילינדר, ומזנקים איתו אל-על אל כף יד פתוחה הנסגרת סביבו. לא קשה לדמיין, נכון? בסרט הזה כבר היינו, מהרגע הראשון ידענו מה יהיה הסוף. כבר ראינו כוסות מתאחות, כדורי נייר מקומטים נפרשים לגליונות חלקים להפליא, ואפילו אנשים פולטים מפיותיהם חלקי מזון לעוס ומרכיבים אותו, בכפית או במזלג, באופן מושלם וכלאחר יד, לכדי עוגה ססגונית.

הי, זה סרט

את תיאור שברי הזכוכית החוברים להם יחדיו, תיאור שסופו ידוע מראש, שמעתי בהרצאה של [רוברט דייקחרף](#), מדען-כוכב הולנדי שחוקר את תורת המיתרים, וחתן פרס שפינוזה. ההרצאה נשאה את הכותרת הצנועה "זמן", ויועדה ליצורים לא-מדעיים שכמוני. אמצעי המחשה שדייקחרף ה?רבה להשתמש בו היה הקולנוע. הוא קרא לזמן "הסרט של החיים", התייחס לאירועים (events) בזמן כאל פריימים, ונגע כמובן גם בשאלה מפתה: האם ניתן לנגן את סרט החיים לאחור? (כדי להשביע את הסקרנות המשוערת, אגלה שהתשובה העקרונית חיובית, רק שממש-ממש לא סביר שזה יקרה). ההקבלה בין זמן וסרט כל-כך ברורה ומיידית, עד שכמעט שכחנו שזו מטאפורה. אבל לפני היות הקולנוע, או לפני היכולת להפיק תמונות נעות באופן מכאני אחר, האם יכולנו לדמיין אפשרות של reverse? האם יכולנו לחשוב על התנועה הזאת לאחור?

באותה הרצאה סיפר בחור אחד, מהמאזינים, על סרט הסברה שהופק בהולנד כדי ללמד את תושבי טנזניה הסובלים ממלריה [איך להימנע מהידבקות במחלה](#). כעבור שנה, כשביקר במקום, גילה יוצר הסרט לאכזבתו שהטנזנים ממשיכים להידבק במלריה על כל צעד ושעל כאילו כלום לא קרה. הוא שאל אותם למה הם לא למדו מהסרט, שמסביר בבהירות איך מועברת המחלה, והם השיבו לו בסלחנות שהסרט מציג בכלל בעיה אחרת, כי מדובר בו על יתושי ענק בגודל של מסך טלוויזיה, ואצלם היתושים הם בכלל לא כאלה.

כמו שאנחנו יודעים להחליף את תמונת היתוש הענק ביתוש הזעיר שהוא במקור, כך אנחנו יודעים להחליף את התנועה לאחור בתנועה המקורית קדימה. למדנו את זה מהר; הטריק נרמז כבר במושג עצמו, לכן קשה לתרגם reverse למלה עברית יחידה, שלא לדבר על "rewind". ל"RE" יש תפקיד מפתח בהבנת הפעלים האלה. הוא מצביע על חזרה, על כך שאנחנו עומדים לעבור באותה דרך, רק בכיוון ההפוך. התנועה ברברס מתאפשרת רק אחרי שהיא כבר התבצעה בכיוון ה"ישר". כדי שיתרחש לנגד

עינינו נס הכוס המיתקנת, צריכים היינו קודם כל לראות אותה נשברת. השביל הסלול שבו מתרחש הרברס הוא-הוא אבן הנגף שלו. הוא השקיפות שמבטלת את האשליה. הרברס יכול לעבוד עד שאנחנו מפענחים אותו, כלומר, מגלים את הפעולה המקורית שממנה הוא נוצר. מחזירים את חוקי הטבע על כנם. אם הפעולה המקורית סתומה, או קטועה, יש סיכוי שהפענוח ישתהה והאפקטיביות של הרברס תהיה ממושכת יותר.

אבל כאשר הרברס מופעל על רצף (sequence) או על נרטיב, הוא נחשף מיד, ולא עובד עלינו אפילו לרגע. להפך. הוא מתפקד כגורם מרחיק ומנכר, במובן הברכטיאני. הוא מנער את הצופה, שגלש אל האשליה המתרחשת מול עיניו, ואומר לו, הי, זה סרט.

אחת מסצינות הרברס-סטירת-לחי המוצלחות בקולנוע מתרחשת לקראת סוף הסרט "משחקי שעשוע" של הבמאי האוסטרי מיכאל הנקה[על הסרט: [כאן](#), [כאן](#), [כאן](#)]. הגיבורים, פטר ופול - צמד רצחני המחסל משפחה קטנה בבית הקיט שלה, באופן יסודי ובייסורים קשים, תוך הפגנת לא מעט סרקזם, רפלקסיביות מסנוורת וחופן הרהורים פילוסופיים - נקלעים למצב לא מתוכנן: האשה מצליחה להשתלט על הרובה ולירות בפטר. קשה לתאר את השמחה המציפה אותנו, הצופים, ברגע הבלתי צפוי הזה. התקווה, שדוכאה בשיטתיות אכזרית לאורך הסרט, פורצת את לבותינו המכווצים מאימה. קשה עוד יותר לתאר את הכאב שהולם בנו כאשר פול מפנה מבט אל המצלמה, מרים את השלט ומריץ את הסצינה לאחור.

שוב אנחנו מוצאים את עצמנו מול המטאפורה הכה שכיחה של החיים כסרט. אולי זו הסיבה שבגללה הצופים, שתקוותם השברירית זה עתה נופצה, לא חשים שום הקלה משמעותית בעקבות ההצבעה החד-משמעית על האשליה בה הם צופים. להפך. באופן מהמם, ההרחקה גורמת לנו לסבול עוד יותר מאשר קודם. אם עד עכשיו חשבנו שאנחנו מסתכלים בסרט, הנה מסתבר שאנחנו מדברים על החיים.

המות אינו מחוסר

הספר המצוין "[Time's Arrow](#)" של [מרטין איימיס](#) מסופר לאחור. הוא מתחיל מתמונת מותו של טוד ט. פרנדלי, המקבל את נשיקת החיים ומתחיל לחיות לאחור. הוא מגלה את חייו יחד איתנו, משיר מעליו את הימים קליפה אחר קליפה. גם כשאנחנו מבינים שהסיפור מתרחש לאחור, קשה לנו לאמץ את הסדר החדש, וההשתלשלות ההפוכה הולמת בנו שוב ושוב. הרברס בספר הוא הרבה יותר מטריק. הוא כלי חקירה אבסורדי. לאורך הספר מלווה אותנו התחושה שהרברס יגלה לנו משהו שאולי היינו מפספסים בתנועה הרגילה. כמו באגדות על המסרים השטניים שמתגלים כשמנגנים תקליטים מסוימים לאחור [הנה: [כאן](#) ו[כאן](#)], גם פה מובלעת האפשרות שמהלך הדברים הישר הוא סוג של הצפנה שהניגון לאחור אמור לפענח[ואם כבר הצפנה, כדאי להציץ על [גל ברברס](#): מנוע חיפוש לאחור, ששימש למעשה מנוע חיפוש מוצפן. כשהממשלה הסינית חסמה את google, עדיין אפשר היה לחפש ולמצוא הכל דרך elgoog, ההיפוך שהצליח לעקוף את מה שנודע כ"The Chinese Firewall"].

יש בזה מן האמת, כמובן. הניגון לאחור הוא גם היזכרות, שחזור, מתודה של דה-קונסטרוקציה שמתכוונת לייצר הבנה חדשה מתוך תהליך הפירוק*.

טוד (מוות, בגרמנית), שאחר-כך מתגלה כג'ון יאנג (Young) ואף כאודילו אונברבורדן (שוב גרמנית. "לא מושחת", "לא נגוע"), מתקדם לעבר סוף ידוע מראש. זה לא דטרמיניזם. להפך: הוא נע אל ההתחלה, אל הרחם, אל הוודאות האפשרית היחידה. הסיבה שהזמן לא זורם לאחור, אמר לנו המדען דייקחרף, היא לא שזה לא אפשרי, אלא שזה לגמרי לא סביר. עוד לא ראינו בטבע תנועה מכאוס לסדר. הסיכוי אפסי. עובדה: עד עכשיו זה קרה רק פעם אחת ב-14 ומשהו ביליון שנה. "To tell the truth", הוא אומר בסופו של דבר, "it took me quite a while to realize that the pitiable chirruping I heard all about me was, in fact, human speech. Christ, even the larks and the sparrows sound more dignified. I translate this human warble out of interest. I soon picked it up. I know I'm fluent now, because I can dream in it". פרנדלי התגבר על אבן הנגף של הרברס:

הפעולות שלו, המלים שלו ואפילו המחשבות הלא-מודעות שלו כבר אינן חזרה בכיוון ההפוך בדרך שנסללה "ישר". עכשיו הרברס שלו הוא ראשוני. והרברס הראשוני - כלום רברס ייקרא לו?

הו דה פאק איז אליס

אפשר לראות את הרברס כקריאת תיגר על סדר הדברים, על הליניאריות של סיבה ומסובב, על חוקי הטבע, על קונבנציות של צפייה/קריאה/בניית משמעות, על הכרונולוגיה עצמה. ובכל זאת, אפשר לשאול, אם רק החליפו כיוון אחד באחר, מה הועילו חכמים בתקנתם? ומה אם שני הכיוונים מתקיימים יחד, במקביל, באותו מרחב של חלל וזמן, תחת קורת הגג של אותה העלילה? זה מה שקורה ב"Why Do Things Get in a Muddle", עבודת וידיאו מקסימה של גרי היל (Hill) מ-1984, ששואלת שאלה וממחישה אותה: למה דברים מתחבשים? העבודה מזנקת אל מצולות פילוסופיות של שפה ומשמעות, ובעיקר תוהה על הקשר שבין כיווניות הזמן לסדר הדברים. בווידיאו (33:09 דקות) מנהלת אליס (הזכורה לטוב מארץ הפלאות) דיאלוג (מטאלוג,** ליתר דיוק) עם אביה הפרופסור, ומנסה להבין למה הדברים מסתבכים. בזמן הצילומים שיחקו השחקנים לאחור, דיברו הפוך וזו הפוך. המצלמה נעה בהתאם. אם כך, הסרט, שמנוגן גם הוא הפוך, צריך להיראות לנו "ישר", לא? מינוס פלוס מינוס שווה פלוס...? אופס. מסתבר ש"הפוך על הפוך" זה לא בדיוק "ישר"; כיוון שהדיבור והתנועה המקוריים היו תוצאה של חיקוי ושינון - הרי השחקנים של גרי היל, שלא כמו טוד פרנדלי, לא חולמים ברברס - הניגון לאחור לא לגמרי מבטל את העילגות שלהם. הם לא 100% מינוס, ולכן גם כשאנחנו מנגנים אותם הפוך לא נקבל 100% פלוס. קל לנו כל-כך לפרש את התנועה המובהקת לאחור (את חיזיון הכוס המתאחה שלעיל, למשל) אבל ב"Why Do Things Get in a Muddle" אנחנו כבר לא כל-כך בטוחים בסדר ה"נכון" של הדברים. המצב הדו-כיווני מופיע בצורה קיצונית עוד יותר בווידיאו-קליפ מבריק של מישל גונדרי (Gondry). בשלוש ומשהו דקות מדויקות להפליא הוא מערער לנו לחלוטין את האוריינטציה לגבי כיווניות הזמן, קדימה ואחור, עבר ועתיד. הווידיאו-קליפ ל"[Sugar Water](#)" של [Cibo Mattoto](#) מתרחש על מסך מפוצל, חציו ל-sugar וחציו ל-water. בשני חלקי המסך מסופר אותו סיפור, שמצולם כשוט אחד, בלי חיתוכים, אבל בצד ימין אנחנו מתחילים מהסוף בעוד שבצד שמאל מתחילים בהתחלה. בדיוק באמצע הקליפ העלילה הדו-צדדית מתנגשת. אותו אירוע מופיע בו-זמנית בשני חלקי המסך, ומאותו רגע והלאה (אם עקבתם אתם כבר מנחשים) אנחנו רואים שוב את החצי הראשון: מה שראינו קודם בצד ימין נראה עכשיו בשמאל, רק הפוך, ובימין להפך, כלומר ישר. מסובך? בטח מסובך. כבר אמרנו: בסרטים ממש כמו בחיים.

וכל זה עוד לפני ששאלנו why do things get in a muddle-east, בעצם. תנועה מכאוס לסדר? זה לא בלתי אפשרי. זה רק ממש-ממש לא סביר.

* יש מי שלוקח את עניין ההבנה והפירוק לגמרי מילולית. דייוויד ג'ון אוטס, הטוען לכתר מגלה הדיבור ההפוך, פיתח שיטה ותעשייה שלמה סביב הטענה שכל דיבור ישר מכיל משמעות חבויה, המתגלה בניגון לאחור. המשמעות הסמויה היא לא מודעת, מטבע הדברים, ולכן חשיפתה יכולה להיות פעולה טיפולית. לדייוויד ישאתר ובו שפע דוגמאות, מוצרים ועדויות. אם רוצים, אפשר גם להירשם לקורס דיבור לאחור, אבל לא לגמרי ברור למה שנרצה לעשות את זה. מאיפה ייפלטו לנו המסרים החבויים?

**** מטאלוג (metalog , או metalogue) (הוא מונח שטבע הפילוסוף- אנתרופולוג גרגורי בטסון) Bateson. (המטאלוג הוא שיחה על בעיה המתבטאת לא רק כתוכן השיחה אלא במבנה שלה . את המטאלוג "Why Do Things Get in a Muddle" שלו, שיחה בין בת ואב, הוא כתב ב-48. 'אם במסרים חבויים לאחור עסקינן, שימו לב שגרי היל עשה את שלו ב-84. ' הווידיאו של גרי היל הוא מטאלוג אודיו-ויזואלי, והשיחה שבו עוסקת בבעיית האנטרופיה, התנועה מסדר אל כאוס, ובניסיון להבין למה, אם בכלל, זה הכיוון ההכרחי של הדברים. שיטת הפוך-על-הפוך שתיארתי היא ניסיון כושל להניע את הדברים מכאוס לסדר.**

[וכאן](#) אפשר למצוא מטאלוג אחר של בטסון.